

ДОВІРА ТА КООПЕРАЦІЯ В ЕКОНОМІЧНИХ ВЗАЄМОДІЯХ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ СТАЛОСТІ СПОЖИВАННЯ

Доній Наталія Євгеніївна

професор кафедри гуманітарних дисциплін,
доктор філософських наук, професор
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

Гончаренко Оксана Григорівна

професор кафедри гуманітарних дисциплін,
доктор економічних наук, професор
Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна

Анотація. У статті розглядається роль довіри та кооперації як ключових детермінант переходу від лінійної до сталої та циркулярної економіки. Вказано, що технологічних інновацій виявляється недостатньо для досягнення Цілей сталого розвитку. Одним з основних бар'єрів на цьому шляху є інституційна та поведінкова інерція, яка потребує зміни моделі економічних взаємодій – від конкуренції до кооперації, заснованої на довірі. Узагальнюються напрацювання провідних дослідників (Ф. Фукуями, Р. Патнема, Е. Остром, Г. Гінта), які демонструють економічний ефект довіри як ресурсу, що знижує транзакційні витрати та мінімізує невизначеність, стимулює розвиток практики кооперації. Показано, що довіра та кооперація є важливими для ринку сталого споживання, боротьби з грінвошингом, розвитку економіки спільного споживання та функціонування циркулярних моделей. Наголошено на ролі цифрових платформ і блокчейн-технологій у формуванні «верифікованої довіри» споживачів. Робиться висновок, що сталий розвиток потребує кооперації між державою, бізнесом та споживачами, а інвестиції у довіру забезпечують резильєнтність економічних систем в умовах ресурсних обмежень.

Ключові слова: сталий розвиток, довіра, кооперація, сталість споживання, транзакційні витрати, соціальний капітал.

Постановка проблеми. Сучасна глобальна економіка стикається з серйозним викликом: вичерпання природних ресурсів та екологічна деградація вимагають негайного переходу від лінійної моделі («видобуток – виробництво – відходи») до циркулярної та сталої. Однак технологічних інновацій недостатньо для цієї трансформації. Ключовим бар'єром стає інституційна та поведінкова інерція. Традиційна економічна теорія розглядає агентів як егоїстичних максимізаторів прибутку, що часто призводить до «трагедії спільного». Однак, орієнтація на рух країн світу в рамках лінії Цілей сталого розвитку до 2030 р., а

саме 12 «Відповідальне споживання» та 17 «Партнерство заради сталого розвитку» має переорієнтувати з конкуренції та гонки за прибутком на об'єднання зусиль та договір між індивідами та інституціями [3]. А тому формування сталості споживання неможливе без зміни характеру економічних взаємодій: переходу від жорсткої конкуренції до кооперації, яка базується на фундаменті довіри. Саме соціальний капітал стає тим ресурсом, що дозволяє знизити екологічне навантаження без втрати якості життя.

Аналіз досліджень та публікацій. Доробок західних дослідників в якому розкрито вплив довіри на існування соціо-політичного простору і, конкретно держави, представлений такими постатями, як: Ф. Фукуяма (концепція соціального капіталу та інституційної довіри); Р. Патнем (теорія соціального капіталу, взаємної довіри та громадянської активності); Р. Гардіні (модель «обдуманого/відображеного» довіри). Якщо конкретизувати напрацювання саме в сфері економіки, то доречно зазначити, що за останні роки кількість представників різних напрямків дослідження економіки, які сконцентрувалися на факторі довіри та кооперації, значно зростає, як і збільшилося коло питань які аналізуються та емпірично досліджуються через призму довіри та кооперації. Так, засновник інституційної економіки Д. Норт в своїх публікаціях пояснював, як інституції, що знижують невизначеність, підтримують довіру та економічний розвиток. Наприклад, Е. Фер, який вважається одним із найвпливовіших економістів у галузі поведінкової й експериментальної економіки дав деталізацію впливу кооперації, альтруїзму на розвиток економіки, та акцентував увагу на тому, що такі норми як чесність і взаємність підтримують ринки та інституції. В доробку Г. Гінт, який є одним із співавторів теорії сильного взаємного альтруїзму, було фактично прокладено міждисциплінарний місточок між економікою, антропологією, еволюційною теорією та політологією. Е. Остром досліджувала кооперацію у спільному використанні ресурсів без державного примусу та продемонструвала, що довіра і самоврядні правила можуть ефективно замінювати формальні інституції. Дж. Колеман, соціолог, який вплинув на економістів, обґрунтовуючи теорію соціального капіталу, чітко вказував, що довіра є основною умовою кооперації в економіці. До кола українських дослідників довіри та кооперації в економічних реаліях ми відносимо: Є. Глібовицького, який спільно з Nestor Group проаналізував довіру як інституційну умову економічного розвитку України та досліджував українські моделі кооперації, неформальних норм і суспільної стійкості; Т. Бріка, соціолога-економіста, який в процесі емпіричного дослідження соціального капіталу, міжособистої довіри та кооперації, визначив роль культурних норм у економічній поведінці українців; І. Ерґерта та колег з KSE, VoxUkraine, які аналізують інституційну довіру та вказують на негативний вплив корупції та регуляторної політики на економічну ефективність.

Соціологи, політологи, соціальні психологи та економісти стверджують, що вищий рівень довіри може збільшити торгівлю, сприяти фінансовому розвитку та навіть стимулювати економічне зростання. Це означає, що чим більше рівень довіри, тим краще для економіки країни. Тож, **метою даної публікації** – узагальнення напрацювань дослідників в публікаціях яких розкривається сутність довіри та кооперації як умов досягнення результатів

щодо цілей 12 «Відповідальне споживання» та 17 «Партнерство заради сталого розвитку» з визначених та прийнятих як орієнтир руху людства до досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 р..

Виклад основного матеріалу. Довіра має фундаментальне значення для досягнення економічної ефективності [див., напр., 6, 9, 10]. Одним з перших економістів, який системно описав довіру як економічний ресурс був К. Ерроу, лауреат Нобелівської премії з економіки 1972 р., який ще в 1974 р. в своїй книзі «Ліміти організації» зазначив, що: «Довіра – це важливий мастильний матеріал соціальної системи. Вона надзвичайно ефективна; вона позбавляє багатьох клопотів, якщо достатньо покладатися на слова інших людей. На жаль, це не той товар, який можна легко купити. Якщо вам доводиться його купувати, у вас вже є певні сумніви щодо того, що ви купили» [4, с.20]. Відтак, К. Ерроу фактично номінував довіру ключовим інгредієнтом ринку, адже «практично кожна комерційна операція містить у собі елемент довіри <...> можна переконливо стверджувати, що значну частину економічної відсталості у світі можна пояснити відсутністю взаємної довіри. Довіра сприяє заощадженню трансакційних витрат» [там само].

На даний час потенційний вплив довіри на економічні результати видається значним, оскільки вона може впливати на економічну взаємодію на індивідуальному рівні, організаційну та ринкову ефективність і навіть економічний розвиток на рівні країни. Однак, доцільно враховувати, що довіра – мультидетерміноване явище (соціальні мережі, якість урядування, інформаційне поле, кризи). Вона сприяє економічному росту й ефективному функціонуванню ринкової економіки, соціальному партнерству й демократичній стабільності. Зв'язок довіри та вказаних умов сучасного життя суспільства об'єктивізований тим, що саме відсутність довіри є першопричиною асиметричності інформації у відносинах соціальних суб'єктів, що, у свою чергу, і зумовлює опортуністичну (безвідповідальну) поведінку. Симетричність інформації і надійність трансакції неможлива без довіри: повна інформаційна симетрія зберігається тільки якщо індивіди завжди демонструють щирі внутрішні мотиви. За визначенням Е. Остром, довіра полягає в «очікуванні певних дій оточуючих, які впливають на вибір індивіда, коли той повинен почати діяти до того, як стануть відомими дії інших індивідів» [8, с.13]. У Ф. Фукуями ми знаходимо уточнення характеру такого очікування. Це – очікування з боку одних членів суспільства від інших чесної поведінки, уваги до потреб оточуючих [6, с.26], а особа, яка довіряє, покладається на те, що партнер не буде використовувати її вразливість/слабке місце в разі її виявлення.

Аналітичні дослідження, що демонструють зв'язок між довірою, правовою передбачуваністю, ризиками та економічним зростанням вказують на факт, що в контексті сталого споживання довіра виступає не просто моральною категорією, а вимірюваним економічним активом, адже довіра сприяє:

1) Зниженню невизначеності. Товари, які були вироблені за вимогами сталого розвитку (органічна продукція, енергоефективні технології) часто мають властивості «довірчих благ», адже їхню якість споживач не може перевірити навіть після покупки. Відтак, без довіри до виробника та органів сертифікації ринок таких товарів колапсує через асиметрію інформації.

2) Мінімізація трансакційних витрат. Ми про це зазначали вище, коли давали огляд наукових досліджень щодо проблематики публікації, однак, маємо зазначити, що високий рівень довіри в суспільстві зменшує потребу в надмірному регулюванні, юридичному супроводі угод та моніторингу виконання контрактів. Це вивільняє ресурси, які можуть бути спрямовані на екологічні інновації, тим самим знижуючи трансакційні витрати.

3) Боротьба з «грінвошингом». Грінвошинг фактично розкривається через комунікативно-маркетингову стратегію, сутність якої полягає в маніпулюванні свідомістю споживачів щодо екологічності товару який представляє компанія, і самого виробника, як екологічно відповідального [див. 1]. Тож, криза довіри, спричинена псевдо-екологічним маркетингом, збільшує масштаби недовіри споживачів і цим самим гальмує розвиток галузі. А це означає, що саме відновлення прозорості через незалежний аудит та відкриті дані є передумовою для кооперації між відповідальним бізнесом та свідомими споживачами.

Сталість споживання неможливо забезпечити зусиллями окремого домогосподарства чи фірми, навіть за умови повної довіри між агентами економіки. Необхідна глибинна кооперація на всіх рівнях.

По-перше, на рівні вертикальної кооперації, на якому фактично відбувається взаємодія між постачальниками сировини, виробниками, ритейлерами та утилізаторами. Перехід до замкнутого циклу, що саме собою і представляє циркулярна економіка, яка вимагає щоб виробник довіряв переробнику, а дизайнер продукту враховував можливості його ремонту.

По-друге, на рівні симбіозу промисловості коли відбувається створення еко-індустріальних парків. В такій ситуації відходи одного підприємства стають ресурсом для іншого. Це по-суті є вищою формою економічної кооперації, адже таким чином відбувається базування на довгострокових партнерських відносинах, а не на спотових ринкових угодах.

По-третє, на рівні спільного створення цінності, під час якого відбувається залучення споживачів до процесу розробки продукту. Коли споживач відчуває причетність, він схильний дбайливіше ставитися до товару та користуватися ним довше, що відповідає принципам сталого розвитку та свідомого споживання.

Ще одним рівнем є економіка спільного споживання яка є продуктом довіри та кооперації. Одним із найяскравіших проявів впливу довіри на сталість є розвиток економіки спільного використання (каршерінг, колівінги, платформи обміну речами). Як відомо, каршерінг це альтернативна модель володіння та використання автомобіля. Ідея каршерінгу з'явилась в світі відносно нещодавно і першою каршерінговою компанією в Європі вважається швейцарський клуб Mobility, який було засновано у 1987 р. На даний час каршерінг у Європі продовжує масштабування як одне з найдоступніших, гнучких і сталих рішень для мобільності. Ця модель спільного використання транспортних засобів, доступна за хвилини, години або дні, зараз використовується у понад 20 європейських країнах і сотнях міст [11], а у межах ЄС працює орієнтовно 590 операторів [2].

Щодо колівінгу, то це не настільки поширене явище для України, але за своєю сутністю колівінг (від англ. co-living – спільне проживання) – це відносно

нова форма спільного проживання, своєрідний інкубатор, де молоді, творчі люди живуть і взаємодіють. У США бум колівінгов припав на середину 2000-х на тлі зростаючих цін на нерухомість, іпотечної кризи і нової хвилі венчурних інвестицій в стартапи. Молоді підприємці та дослідники – співробітники великих технологічних компаній (Apple, Tesla, Google) стали колективно орендувати порожні особняки, перетворювати їх в робочий і житловий простір із загальними вітальнями, санвузлами, кухнями, доставкою їжі та прибиранням.

По-п'яте, зміна парадигми власності за якою відбувається перехід від володіння активом до доступу до функції активу. Це дозволяє радикально зменшити кількість вироблених товарів. Наприклад, згідно даних один автомобіль у каршерінгу замінює 10-15 приватних авто, відтак замість 10-15 власників авто, економіка має стільки ж користувачів [7], що в свою чергу зменшує попит і, відповідно, кількість вироблених автомобілів.

Для того, щоб довіра та кооперація стали системними драйверами сталості, необхідні відповідні інституційні умови. Однією з умов є технології блокчейнів та прозорість. Блокчейни можуть сприяти як кооперації та співпраці (тобто запобіганню опортуністичній поведінці), так і координації (тобто комунікації та обміну інформацією). Завдяки надійності та прозорості блокчейни сприяють кооперації таким чином, що це відрізняється як від традиційного використання контрактів, так і від реляційних норм. На відміну від контрактів, блокчейни безпосередньо не покладаються на правову систему для забезпечення виконання угод [5]. Крім того, на відміну від використання реляційних норм, блокчейни не встановлюють прямих зв'язків між учасниками. Таким чином, використання блокчейн-технологій для відстеження ланцюгів постачання гарантує споживачеві, що товар дійсно вироблено етично. Технологія замінює потребу в «сліпій вірі» на «верифіковану довіру». І тут важливу роль також відіграють цифрові платформи. Успіх таких моделей залежить від цифрових систем репутації, а рейтинги та відгуки створюють «цифрову довіру» між незнайомцями, дозволяючи їм ефективно кооперуватися задля раціонального використання ресурсів.

Висновки та пропозиції. Отже, формування сталості споживання – це не лише технологічне чи ресурсне завдання, а передусім соціально-економічний виклик та вимога іншого погляду на такі феномени як довіра та кооперація. Можемо сказати, що довіра є важливим складовим сталого розвитку, адже без неї стає набагато складнішим функціонування ринків товарів і послуг через високі ризики та асиметрію хвилі інформації, що кожного дня наповнює життя індивіда. Спільне споживання відновлює горизонтальні зв'язки в суспільстві, формуючи спільноти, де екологічна відповідальність стає соціальною нормою. Крім того, незважаючи на домінування економцентрованого суспільства, сталий розвиток передбачає заміну конкуренції кооперацією. Ефективне використання ресурсів можливе лише за умови тісної співпраці суб'єктів і учасників соціального простору. Економічні агенти, які інвестують у формування довірливих відносин і побудову коопераційних мереж, отримують довгострокову конкурентну перевагу та забезпечують резильєнтність своїх бізнес-моделей в умовах ресурсного дефіциту. І важливо також усвідомлювати, що держава з позиції сталого розвитку є важливим партнером і гарантом довіри

та кооперації. Тож, роль держави зміщується від виключно каральної до партнерської. Держава повинна захищати сумлінних гравців ринку та, приймаючи нормативно-правові акти, зміцнювати довіру споживачів до системи в цілому.

Список використаних джерел:

- [1] Задихайло, Д.Д. (2023) ГРІНВОШІНГ. МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОВЖИВАННЮ СУСПІЛЬНОЮ ЕКОЛОГІЧНОЮ АКЦЕНТУАЦІЄЮ. *Юридичний науковий електронний журнал*, (23), 195-200. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/48.pdf
- [2] КАРШЕРИНГ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ У 2025 РОЦІ. URL: <https://getmancar.com/uk/blogs/carsharing-in-eu>
- [3] 17 ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
- [4] Arrow, K.J. (1974) *The Limits of Organization*. New York: W. W. Norton & Company, 1974.
- [5] Beck, R., Mueller-Bloch, Ch., King, J.L. (2018) GOVERNANCE IN THE BLOCKCHAIN ECONOMY: A FRAMEWORK AND RESEARCH AGENDA. *Journal of the Association for Information Systems*, 1020-1034. <https://doi:10.17705/1jais.00518.S2CID 69365923>.
- [6] Fukuyama, Fr. (1995) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- [7] Murray, L. (2025) HELP THE PLANET. HOW CAR SHARING REDUCES YOUR CARBON FOOTPRINT. *Popcar*, 2025, April. URL: <https://popcar.com.au/help-the-planet/car-sharing-carbon-footprint/>
- [8] Ostrom, E.A. (1998) BEHAVIORAL APPROACH TO THE RATIONAL CHOICE THEORY OF COLLECTIVE ACTION. *American Political Science Review*, March, Vol. 92 (1), 12-30. URL: <https://apsanet.org/Portals/54/PresidentialAddresses/1997AddrOSTROM.pdf>
- [9] Putnam, R.D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- [10] Putnam, R.D. (1993) *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University Press.
- [11] WHAT CARSHARING SERVICES ARE AVAILABLE IN EUROPE IN 2025? URL: <https://worldwidemobility.io/blog/carsharing-in-europe>

TRUST AND COOPERATION IN ECONOMIC INTERACTIONS AS A CONDITION FOR FORMING CONSUMPTION SUSTAINABILITY

Donii Nataliia Yevheniivna

Doctor of Philosophy Sciences, Professor,
Professor at the Department of Humanitarian Disciplines
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine

Honcharenko Oksana Grigorivna

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Humanities
Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, Ukraine

Summary. The article examines the role of trust and cooperation as key determinants of the transition from a linear to a sustainable and circular economy. It is indicated that technological innovations are not enough to achieve the Sustainable Development Goals. One of the main

barriers is institutional and behavioral inertia, which requires a change in the model of economic interactions - from competition to cooperation based on trust. The work of leading researchers (F. Fukuyama, R. Putnam, E. Fehr, E. Ostrom) is summarized, who demonstrate the economic effect of trust as a resource that reduces transaction costs and minimizes uncertainty, stimulating the development of cooperation practices. It is shown that trust and cooperation are important for the market of sustainable consumption, the fight against greenwashing, the development of the sharing economy and the functioning of circular models. The role of digital platforms and blockchain technologies in the formation of "verified trust" of consumers is emphasized. The conclusion is that sustainable development requires deep cooperation between the state, business and consumers, and investments in trust relationships ensure the resilience of economic systems in conditions of resource constraints.

Keywords: sustainable development, trust, cooperation, consumption sustainability, transaction costs, social capital.